

Yksityisen ja julkisen rajanveto hyvinvointivaltiossa

PEKKA KOSONEN

ABSTRACT

The Demarcation between the Public and Private in a Welfare State

If there is a connection between the private and public in a welfare state, then the market and family belong to the private sphere. In this article, the boundaries between these two spheres are analyzed. A large number of surveys indicate strong popular support for spending on welfare services. Despite this, the controlling and technocratic features of the state are targets for heavy criticism. There are debates on 'welfare scroungers', tax protest and the expanding black-market economy. There are many examples of reprivatization. Opinions can be interpreted as a shift from collectivism to individualism, although not unilinear. Why then, is individualism getting a foothold? There are at least five explanations: 1) Public sector failure and disappointment with the welfare state. 2) Economic stagnation that strengthens the distribution problems of capitalism. 3) The weakening of the social base of general welfare programs as a result of the rise of the new middle-classes. 4) An increase of individualism due to a shift in 'post-modern' conditions in which all great plans become obsolete. 5) A demarcation between the private and public is also a question of hegemonic struggle. Thus the present situation produces a new mixed economy between the public and private.

1. Yksityinen, julkinen, hyvinvointivaltio

Yksityisestä ja julkisesta puhuttaessa on pakko täsmentää oma näkökulmansa. Käsitteiden monimielisyydestä kielivät seuraavat esimerkinomaiset ilmaisu: yksityiskohta, yksityiselämä, yksityisyrityksiäisyys, julkinen talous, julkinen häpeä, julkinen asiakirja, julkinen nainen. Viimeksimainitusta käsitteestä huolimatta naistutkimuksessa on tavallista samastaa nainen yksityiseen sfääriin ja mies julkiseen sfääriin. Saatetaan jopa katsoa, että miehillä on valta luokitella oma toimintansa julkiseen sfääriin ja vastaavasti naisten toiminta yksityissfääriin (ks. Imray & Middleton 1983).

Itse en miehenä aio toteuttaa tällaista luokitusta. Näkökulmani on hyvinvointivaltiokeskustelu, jonka eräs juonne on ollut pohdinta naisten toimintojen (esimerkiksi hoivatyö) siirtymisestä yksityisen puolelta julkiseen (ks. Waerness 1984, 74). Yleisemmällä tasolla keskustelu on koskenut sitä, kuinka valtio on ottanut yhä enemmän tehtäviä, jotka ovat olleet toisaalta markkinoiden säätelmiä, toisaalta perheen ja vapaaehtoisten järjestöjen suorittamia. Lähden siis

liikkeelle erottelusta, jossa hyvinvointivaltio edustaa julkista ja markkinat, perhe sekä yksilö yksityistä — täsmentääkseni pian kysymystä.

Jürgen Habermas on liittänyt hyvinvointivaltiollisen projektin ristiriidat juuri näihin molempiin julkisen ja yksityisen suhteisiin. Hänen mukaansa pulmana on ensinnäkin interventionistisen valtion vallan puute suhteessa kapitalistiseen talouteen: mahdollisuudet vaikuttaa investointitoimintaan ja estää työttömyyden paisuminen jäävät vähäisiksi. Toiseksi pulmana on hyvinvointivaltion tavoitteiden ja keinojen välinen ristiriita: oikeudelliset-byrokraattiset keinot eivät sovellu ihmisarvoisten, emansipoitujen elämänmuotojen tukemiseen (Habermas 1985, 147—152). Habermasia voi tulkita niin, että suhteessa markkinoihin julkinen on liian voimaton ja ongelmat kasvavat, mutta suhteessa elämämaailmaan julkinen on liiankin voimakas mikä myös tuottaa ongelmia. Hyvinvointivaltiollisen projektin umpikuja kiertyy julkisen ja yksityisen välisten suhteiden pulmiin.

Nämä pulmat on kansainvälisessä ja myös suomalaisessa keskustelussa tematisoitu *hyvinvointivaltion kriisiksi*. Mutta missä mielessä voi pu-

hua itse hyvinvointivaltion kriisistä, hyvinvointivaltion joutumisesta selvään ristiriitaan yhteiskunnan muiden elementtien kanssa? Tätä kysymystä ei ole kyllin tarkasti pohdittu (ks. Kosonen 1986).

Julkisen talouden rahoitusongelmat eivät sinänsä osoita hyvinvointivaltiota niiden aiheuttajiksi, sillä perussyynä saattaa olla talouskasvun heikkeneminen. Mielestäni ratkaiseva kysymys onkin: onko hyvinvointivaltio joutunut ristiriitaan talouskasvun kanssa? Mitään yleistä negatiivista suhdetta ei empiirisissä tutkimuksissa ole osoitettu (ks. Korpi 1985), mutta joissakin maissa tämä ristiriita saattaa kärjistyä. Tähän keskusteluun en kuitenkaan nyt puutu.

Toinen mahdollinen kriisitilanne on hyvinvointivaltion kannatuspohjan mureneminen eli hyvinvointivaltion *kannatuskriisi* (tai legitimaatiokriisi). Ajatuksena on, että hyvinvointivaltiota ylläpidetään vain jos sen tuotoksiin ja rasituksiin ollaan kuta kuinkin tyytyväisiä — tai ainakaan vastustus ei ole liian näkyvää ja voimakasta. Viime aikoina on tuotu esiin tutkimustuloksia, jotka kiistävät tällaisen kannatuskriisin olemassaolon. Mielipidekyselyissä sosiaaliturvajärjestelmät saavat vankan hyväksynnän, vaikka ne suhteutettaisiin verorasitukseenkin (ks. Taylor-Gooby 1985). Aivan samaan tulokseen on päädytty myös Suomessa. Gallup on toistanut vuosina 1975, 1980 ja 1985 kysymyksen, onko sosiaaliturvan lisäämisnopeus ollut Suomessa viime vuosina sopiva, liian nopea vai liian hidas. Kaikkina vuosina 80 % vastasi »sopiva» tai »liian hidas»; erityisesti lisäämisnopeutta sopivana pitäneiden osuus on kasvanut — tässäkin puhe konsensus-Suomesta tuntuu oikeutetulta.

Hyvinvointivaltion hyväksynnälle on helppo löytää selityksiä. Naisnäkökulmasta lähtien Helga Maria Hernes (1984, 33) on korostanut, että hyvinvointivaltion laajentuminen kohottaa naisten asemaa kansalaisina, asiakkaina ja julkisen sektorin työntekijöinä. Miksi naiset eivät kannataisi tätä laajentumista? Organisoitujen luokkaetujen näkökulmasta Stefan Svallfors (1985) on eritellyt hyvinvointivaltiota kompromissina näiden luokkaetujen välillä. Kun kaikki luokat hyötyvät hyvinvointivaltiosta, vaikka jokainen eri tavoin, niiden etuna on sen ylläpitäminen.

Esitykseni tarkoituksena on keskittyä kysymykseen hyvinvointivaltion kannatuspohjasta ja

yrittää sukeltaa kannatuslukujen pinnan alle. Aluksi esitän osoituksia siitä, että pinnan alla on tapahtunut muutoksia, jotka viittaavat pyrkimykseen julkisesta yksityiseen. Jatkossa täsmennän tämän siirtymäksi kollektiivisuudesta individualismiin ja pohdin tämän siirtymän selitysmahdollisuuksia. Lopuksi pyrin paikallistamaan nykytilannetta, sen ongelmia ja piileviä mahdollisuuksia.

2. Julkisesta yksityiseen?

Pyrkimyksiä julkisesta yksityiseen esiintyy mielestäni hyvinvointivaltion kannatuksen pinnan alla, käytännön asenteissa ja ratkaisuissa. Esitän tästä neljä osoitusta, jotka sinällään ovat tuttuja: valvonnan ja sosiaalitekno-kraattian kritiikin, keskustelun sosiaalipummeista, verovastustuksen ja mustan talouden sekä yksityistämisen. Esimerkit koskevat selvimmin Isoa-Britanniaa ja Saksan liittotasavaltaa, mutta kuvaavat myös suomalaisia kehitystendenssejä.

(1) Ensimmäinen osoitus, valvonnan ja sosiaalitekno-kraattian kritiikki, koskee asennemuutosta. Hyvinvointivaltion perusohjelmiin kuuluvassa Beveridge-raportissa pidettiin keskeisenä sitä, että »organisoidessaan suojaa valtio ei tule tukahduttaa aloitekykyä, mahdollisuuksia, vastuullisuutta; vakiinnuttaessaan kansallisen minimitaso sen tulisi jättää tilaa ja rohkaista yksilöä toimimaan vapaaehtoisesti hankkiakseen itselleen ja perheelleen enemmän kuin tämän minimin» (ks. Goodin 1985, 26). Näin ei ole käynyt, väitetään yleisesti, vaan valtio tukahduttaa aloitekyvyn eikä jätä tilaa yksilöiden vapaaehtoiselle toiminnalle. Kiintoisaa kyllä tällaista kritiikkiä on noussut niin oikealta kuin vasemmaltakin — mikä on mahdollistanut sen torjumisen.

Hyvinvointivaltioon liitetään usein *sosiaalitekno-kraattisuus*: sosiaalipolitiikasta on kehittynyt eräänlaista insinööritaitoa. Professionaaliset ammattiauttajat pönkittävät omaa asemaansa, ei suinkaan itsekkäästi, vaan auttamisen nimissä (Gross 1985). Kritiikki kohdistuu siihen, että ammattiauttajat suorittavat ulkokohtaisia toimenpiteitä ilman että asiakkaat olisivat todella niissä omaehtoisesti mukana. Vaarana on, että ammattiauttajien oma normi- ja arvomaailma estää hyväksymästä toisenlaisista kulttuureista nouse-

via elämäntapoja ja normeja. Toisaalta ymmärtävän, kokonaisvaltaisen lähestymistavan on sanottu vain tehostavan valvontaa. (Sipilä 1985, 121—129.)

Yksilöiden *valvonta* on tunnetusti ollut muutenkin esillä. Kehitys voidaan nähdä jatkuvana turvavaltioistumisena, jolloin ehkä unohdetaan Joachim Hirschin käsitelleen erityisesti Saksan mallia. Universaalien etuuksien laajeneminen ei nimittäin kaikilta osin tue valvonnan kasvun teesiä, mutta olennaista onkin eritellä laadullisesti uudenlaisia valvonnan muotoja. Osaksi kyse saattaa myös olla siitä, että valvontaa epäillään entistä herkemmin. Tätä osoittaa Ruotsissa nousut kohu tukholmalaisten elämänvaiheiden seurannasta, jota ei 1960-luvulla oudoksuttu, mutta joka 1986 nostatti kiivaita reaktioita, myös lahden tällä puolen.

(2) Toinen asennemuutosten osoitus, *keskustelu sosiaalipummeista*, tuntuu aika erilaiselta kuin edellinen, mutta niitä yhdistää hyvinvointivaltion kritiikki. Goldingin ja Middletonin (1982) tutkimuksen mukaan lehdistö löysi sosiaalipummit Isossa-Britanniassa 1970-luvun puolivälissä. Skandaaleja etsittiin ja löydettiin. Suurimpia oli Knightin 20 lapsen perheen tapaus. Kun 21. lapsi oli tulossa, lehdet otsikoivat »superdad does it again» ja eräs kansanedustaja totesi että »ne lisääntyvät kuin rotat» ja että avustukset pitäisi katkaista siihen asti kun herra Knight on steriloitu. Suomessa keskustelu on ollut sävyisämpää, mutta silti kiihtyvää. Kesällä 1985 puhutti liikeapulainen, joka eri paikkakunnille saavuttuaan oli aina marssinut sosiaalitoimistoon, kertonut juuri muuttaneensa kuntaan ja tarvitsevansa toimeentulotukea itselleen ja kolmelle alaikäiselle lapselleen. Väärennettyjä vuokrasopimuksia ja kuitteja vastaan rahaa oli aina irronnut. (HS 27. 7. 85.) Tämä nostatti väitteitä keinottelun edullisuudesta ja laajuudesta.

Sosiaalipummikeskustelussa piirtyy selvä erotelu: toisella puolella ovat valtion turvin elävät työtä vieroksuvat kulkurit, degeneroituneet yksilöt ja siirtolaiset — toisella puolella ovat palkkatyöläiset ja erityisesti pienyritykset, jotka ovat säästäväisiä, yritteliäitä ja omillaan toimeen tulevia. Sosiaalipummit huijaavat veronmaksajien rahoja, ja siitähän me veronmaksajat emme pidä.

(3) Kolmas esimerkki julkisten toimien kritii-

kistä on verovastustus ja musta talous; ne heijastavat käytännöllistä, taloudellisen käyttäytymisen tason kritiikkiä.

Verovastustusta on tietysti esiintynyt aina, sillä veronmaksajan psykologiaa voi luonnehtia tais- teluksi oman edun ja solidaarisuuden välillä, hetken ilon ja tulevaisuuden välillä (ks. Wärneryd 1983). Kuitenkin pitkään hyväksyttiin veroasteen nousu ja progressio, joka johti kohoavaan marginaaliverotukseen. Viime aikoina etualalle keskustelussa ovat nousseet verotuksen epäkohdat, työhalujen ja vapauden menetykset. Myös Suomessa on levinnyt käsitys, ettemme enää saa julkisia palveluja verokuormamme edestä, vaan että matkalla hukkuu liian paljon hallinnollisen kitkan voittamiseen ja että tulonsiirrot eivät olekaan oikeudenmukaisia siirtoja vaurailta vähäväkisille (ks. Iloniemi 1985).

Verokeskustelu kiihtyy tilanteessa, jossa reaali- palkat eivät juuri enää kohoa. Tällöin käytettävissä olevat tulot halutaan turvata keventämällä verotusta. Suurimmat protestoitajat ovat hyvä- tuloisia, minkä vuoksi voidaan puhua hyväosais- ten kapinasta. Konsensus-Suomessa tämä kapi- na ei näy kaduilla, vaan tupo-neuvotteluissa, joissa toimihenkilöjärjestöt panostavat yhä enem- män marginaaliverokysymykseen palkankorotus- ten sijasta.

Musta talous eli verotuksen ulkopuolelle jät- täytyminen on veroprotestin käytännöllinen ilmaus. Mielikuvat mustan talouden laajuudesta vaihtelevat, sillä virallista tietoa siitä ei voi olla. Virallisen talouden tunnuslukuihin jääneiden jäl- kien perusteella on kuitenkin yleisesti arvioitu, että mustien töiden ja palvelujen osuus on kas- vussa (Frey & Pommerehne 1984) — se on har- voja talouden kasvualoja. Gudmund Hernesin (1985) mukaan musta talous juontuu hyvinvoin- tiparadoksista: mitä enemmän rakennamme soli- daarisia järjestelyjä, sitä suuremmaksi käy hou- kutus irtautua niistä yksilöllisesti. Mustia palve- luksia ostavat ja myyvät hyötyvät yksilöinä sii- tä, että me kollektiivina menetämme. Hyvinvoin- tiparadoksista seuraa solidaarisuuskonflikti: yksilöllinen järjestyminen osoittautuu kollektiivisesti vahingolliseksi. Emme voi kaikki antaa toisten maksaa puolestamme — sillä *me* olemme nuo toi- set heille.

(4) Neljäs esimerkki, *yksityistäminen* eli jul- kisen vallan tehtävien siirto yksityiselle alueelle,

on esimerkeistä vaikuttavin ja konkreettisin. On kuitenkin huomattava, että yksityistämisestä tai reprivatisaatiosta voidaan puhua eri merkityksissä riippuen siitä tarkoitetaanko yksityisellä toisaalta markkinoita, toisaalta perhettä ja vapaaehtoistyötä. Risto Eräsaaren (1984) mukaan reprivatisaatio voikin olla hyvinvointivaltion toimintojen siirtämistä markkinasektorin piiriin, markkinoistamista. Mutta se voi olla myös valtiollisen turvan ja suojan muotojen siirtämistä takaisin perheelle, sukulaisille, naapureille ja yhteisölle eli yhteisöllistämistä. Tai sitten vielä ihmisten tosiasiallista privatisoitumista (lokeroitumista) tuetaan materiaalisia turvan muotoja vähätelävällä, traditioita ja kansallisia ideologioita kohottavalla yhteisöllisellä retoriikalla.

Perheeseen ja vapaaehtoistyöhön tukeutuva *yhteisöllistäminen* kytkee yhteen edellä eriteltyjä kritiikkimuotoja. Vihertävä duaalitalousutopia pyrkii eroon ammattiauttajista: virallisen talouden ulkopuolisessa informaaliossa sektorissa erilaiset itseavun muodot kukoistavat (ks. Huber 1984). Mutta myöskään oikeistolainen kritiikki ei välttämättä suosi itseapua vain kustannusten säästämiseksi, vaan se voi sisältyä amerikkalaiseen itsemääräämisutopiaan, jonka tunnuksia ovat »power to the people» ja »towards a self-service society» (ks. Glazer 1983).

Myös *markkinoistaminen* sisältää eri mahdollisuuksia: — vaikka julkinen sektori tuottaa palveluja, rahoitusta siirretään yksityisille ihmisille, kuten terveydenhoitomaksuissa; — vaikka rahoitus tapahtuisi verovaroin, palvelujen tuotanto on yksityistä. Tästä on kyse Yhdysvaltojen yksityisvankiloitten leviämisessä, Suomessa sairaaloiden yksityissiivouksessa; — valtionyhtiöitä voidaan kaupata yksityisille Thatcherin tapaan; — julkisen vallan hallitsemia markkinoita voidaan »liberalisoida» eli lisätä kilpailua yksityisten kanssa. Tähän viittaa Thatcherin suunnitelma eläkejärjestelmien siirtämisestä yhä enemmän yksityisten vakuutuslaitosten hoitoon.

Nyt voi tuntua, ettei tämä keskustelu koske Suomea. Mutta Suomen sosiaaliturvaa on jatkuvasti kehitetty ansiosidonnaiseen suuntaan, puolueet ovat käytännössä hyväksyneet eräänlaisen verokaton ja talouspolitiikassa korostetaan voimakkaasti avoimen sektorin priorisoimista julkiseen sektoriin nähden. Nämä ovat markkina-

painotuksen ilmauksia; yhteisöllisyys on jäänyt lähinnä retoriikan tasolle.

3. Kollektiivisuuden ja individualismin vuorottelu

Millaista asenteiden ja käyttäytymisen muutosta edelliset esimerkit heijastavat? Erik Allardt on puhunut uussubjektivismista, jonka tunnusmerkkeihin kuuluvat sisäisen äänen korostaminen, valtiollisen ohjauksen vastustaminen, yksilön oikeuksien ja kohtalon korostaminen sekä seurausetiikan hylkääminen periaate-etiikan hyväksi (Allardt 1984, 22). Mielestäni on kuitenkin osuvampaa puhua *siirtymästä kollektiivisuudesta individualismiin* yleisenä kehityssuuntana. Kun tarkasteltavana on hyvinvointivaltio, kollektiivisuus viittaa julkisen painottamiseen, individualismi yksityisen painottamiseen.

Tällainen painotusten vaihtuminen kollektiivisuuden ja individualismin välillä ei ole täysin ennenkokematonta. Kun viime vuosina monet tutkijat ovat sijoittaneet nykytilanteen historiallisen jatkumon osaksi, on yleistynyt puhe pitkistä aalloista tai sykleistä. Eräät ovat löytäneet myös julkinen — yksityinen-syklin tai *kollektiivisuus — individualismi-syklin*, esimerkiksi Albert O. Hirschman teoksessa »Shifting Involvements» (1982) ja Jorma Sipilä teoksessa »Sosiaalipoliittikan tulevaisuus» (1985).

Hirschmanille kehitys on jatkuvaa vuorottelua julkisesta yksityiseen, yhteisten asioiden esiintuomisesta yksityistymiseen. Sipilä (1985, 62—64) käsittelee täsmällisemmin kollektivismia ja individualismia suhteessa hyvinvointivaltioon. Hän erottaa kulttuurisen heiluriliikkeen rinnastettavana ääripäinä 1920-, 1950- ja 1980-luvun. Niille on tyyppillistä individualismin korostaminen, anarkiseen vivahtava kulttuuriradikalismi ja vaikeasti ymmärrettävä taideilmaisuus. Kollektivistiset vuosikymmenet, 1930-luku ja 1960-luku, ovat hyvinvointivaltion rakentamisen aikaa, jolloin on valmiutta yhteisöllisyyttä lujtaviin järjestelyihin. Individualistiset vaiheet saattavat Sipilän mukaan olla yhtä tärkeitä kehityksessä, jos ne muodostuvat kriittisen uudelleenarvioinnin, yksilöllisten seurausten tutkimisen ja vaihtoehtojen kehittämisen kausiksi — esimerkiksi nykyistä vaihetta leimaa terveellinen moraalinen kritiikki mutta myös ahdasmielinen moralismi.

Näitä ajatuksia yhdistelemällä ja yksinkertais-tamalla olen konstruoinut kuvion 1, joka kuvaa kollektiivisuus – individualismi-sykliä 1900-luvulla lavein vedoin. Hyvinvointivaltion synty voidaan sijoittaa vuosisadan vaihteeseen, mutta vasta maailmansotien välillä sosiaalivakuutus alkoi yleistyä, ja laaja hyvinvointivaltion ekspansio koettiin 1960- ja 1970-luvuilla (vaiheista ks. Alber 1982). Yksilöä korostavat ja totalitarismia arvostelevat kaudet sijoittuisivat 1920-luvulle, 1950-luvulle ja 1970–80-luvuille.

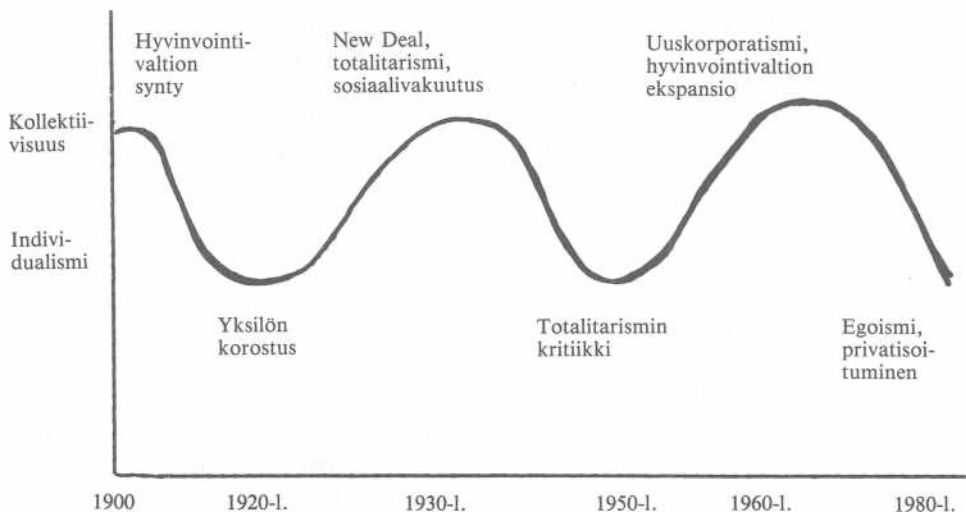
Näissä tulkinnoissa viimeaikaista siirtymää individualismiin pidetään *egoismin* esiinnousuna. Sipilälle tämä merkitsee kovenevia arvoja syrjäytyneitä kohtaan. Karisto ja Takala (1985, 76–81) puhuvat yleisemminkin solidaarisuuden vaihtumisesta egoismiin: nyt ei ajatella solidaarisesti hyvinvointivaltion merkitystä koko yhteisölle, vaan egoistisesti sitä mitä itse saadaan irti. Hyvinvointivaltion ideana on, ettei sijoitusten ja saatavien tarvitse käydä yksiin, vaan toimeentulo tulee irrottaa markkinamekanismista. Egoistinen käsitys pitää oikeana sitä, että ihmiset saavat etuuk-sia likipitäen sijoitustensa (eli työpanoksensa) mukaisesti. On puhuttu siirtymisestä »sinä myös» -asenteesta »minä myös» -asenteeseen.

Kieltämättä monet aiemmin mainitsemistani esimerkeistä kielivät egoismita, selvimmin sosiaalipummien leimaaminen ja hyväosaisten vero-

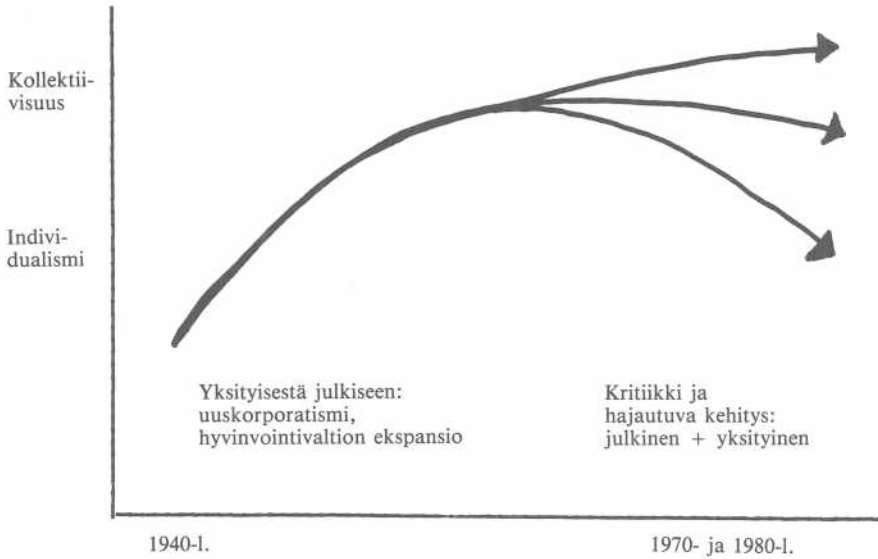
kapina. Mutta valvonnan ja sosiaalitekno-kratian kritiikki, yleinen verovastustus tai vapaaehtoi-suuteen tukeutuva yhteisöllistäminen eivät mah-du egoismin nimikkeen alle. Siksi on oikeampaa puhua individualismista, joka voi saada kovin monenlaisia muotoja: yhdistävä piirre niille on kollektivismin kritiikki.

Yksinkertaistettua kollektiivisuus – individua-lismi-sykliä onkin syytä korjata. Koko toisen maailmansodan jälkeinen aika aina 1970-luvun puoliväliin asti voidaan nähdä kollektiivisuuden voimistumisena: tehtäviä siirtyi yksityisestä jul-kiseen. Uudelleenarvion aika ja individualismin voimistuminen luonnehtivat 1970-luvun loppu-puolta ja 1980-lukua. Samalla tuntuu toteutuvan *hajautuva kehitys*: osaksi toteutuu yksityistämistä, osaksi edelleen julkisen vallan kasvua. Osa korostaa individualismia, osa kollektiivisuutta, osa niiden yhdistämistä. Tätä esittää kuvio 2. Aiempaan verrattuna siis individualismi voimistu-u, muttei yksin ja yksiselitteisesti. Pitkän ajan sykli (kuvio 1) saattaa havainnollistaa joitakin suuria historiallisia linjoja, mutta viime aikojen muutoksia se kuvaa sittenkin ylyksinkertaistetusti jo luo harhakuvaa kaiken toistuvuudesta.

Jos nyt hyväksytään väite monimuotoisen individualismin noususta, seuraava kysymys kos-kee sen nousupohjaa. Mistä maaperästä se nou-see, mistä se saa ravintonsa?

Kuvio 1. Kollektiivisuus – individualismi-sykli 1900-luvulla

Kuvio 2. Kollektiivisuuden ja individualismin vaihtelu

4. Miksi individualismi valtaa alaa?

Individualismin monimuotoisuudelle ja kehitys-suuntien hajautumiselle löytyy mielestäni selitys: kyseessä ei ole mikään yhden asian liike, selvästi paikannettava reaktio, vaan monien eri liikkeiden ja reaktioiden yhdistelmä. Individualismille nykytilanteessa ei ole yhtä maaperää, vaan ainakin viisi erilaista kasvualustaa, joita yritän lyhyesti hahmotella.

(1) Ensimmäinen ja varmaan yleisimmin tarjottu selitys on *julkisen vallan toimien epäonnistuminen*, hyvinvointivaltion liiallisuus, tehottoisuus ja valvovuus. Hirschman (1982) selittää siirtymää julkisesta yksityiseen juuri pettymyksillä. Yksityisen sfäärin pettymykset johtivat aikoinaan julkisen areenan ja kollektiivisen toiminnan painottamiseen. Nyt kollektiivinen toiminta on kuitenkin itse pettymysten aiheena. Pettymysten tuloksena julkinen moraalilasku laskee, rötösherrat alkavat mellastaa tai ainakin heitä nostetaan esiin, ja pettymys syvenee. Yksityiselämän vetovoima kasvaa. Entiset osallistujat esiintyvät julkisuudessa korkeintaan Avotakka-lehdessä tai kertovat ihanasta uudistumisestaan Kauneus ja terveys -lehdessä.

Pettymysteisiin mukaan hyvinvointivaltion kasvusta seuraa väistämättä vastaavaikutus, kun

verorasitus kohoaa, byrokratia paisuu ja kansalaisten vapautta rajoitetaan. Väite on kuitenkin liian oikoinen: se ei eriytä eri maiden hyvinvointivaltiollisia ratkaisuja ja niiden poliittista perustaa. Gøsta Esping-Andersen (1985) on löytänyt selviä eroja jopa niin läheisten maiden kuin Tanskan, Norjan ja Ruotsin hyvinvointivaltiollisissa ratkaisuissa. Tanskassa ratkaisut ovat hajottaneet kannatusperustaansa, mutta Norjassa ja Ruotsissa ne ovat ylläpitäneet perustaansa. Tässä suhteessa Suomen voi rinnastaa lähinnä Norjaan (ks. Kosonen 1985).

Puutteellista on myös nähdä kaikki asenne-muutokset reaktioina hyvinvointivaltion toimiin. Eikö ole tapahtunut monia yhteiskunnallisia rakennemuutoksia, jotka myös ruokkivat individualismia?

(2) Toinen selitys onkin *uusi taloudellinen tilanne* hyvinvointivaltion ekspansiokauteen verrattuna. Nyt elämme kansainvälisesti hitaan talouskasvun aikaa — mitä se merkitsee suhtautumistavoille?

Aiemmin eri intressit sovittiin yhteen taloudellisen kasvun avulla. Kun työvoiman kysyntä oli hyvä, myös vähemmän koulutetut pääsivät palkkatyöhön. Tulojen kohotessa pystyttiin myös tulojen uudelleenjakoon. Nyt tämä ei ole mahdollista. Hitaan kasvun oloissa reaali-palkkojen

kasvu taantuu; syntyy työvoiman liikatarjontaa ja työllistettäville asetetaan kovia kvalifikaatiovaatimuksia. Kapitalismin jakomekanismit kärjistyvät. Tilannetta on kuvattu *nollasummayhteiskuntana*, jossa jollekin ryhmälle annettu etu on joltakin toiselta pois. Kärsimään joutuneet esittävät korvausvaatimuksia, mutta niiden menestyminen riippuu kunkin eturyhmän voimasta. (Thurow 1981.) Niukkenevien resurssien tilanteessa parempiosaisten valmiudet tulojen uudelleenjakoon vähenevät. Marginaaliveroa ja yleensä veroastetta halutaan alentaa siksi, että käytävissä olevat tulot eivät muuten kasva — mutta tämä heikentää tasoittavan, solidaarisen politiikan mahdollisuuksia.

Suomen 'talousihme' (kasvun jatkuminen) on liehtänyt jakokonfliktia: jopa työttömyysturvaan on riittänyt hieman lisävaraa. Silti puheet verokatosta ja jälkeenjääneisyyksien korvaamisesta sekä työn epätasainen jakautuminen eli pysyvä työttömyys ovat oireita jako-ongelmien esiinnousta.

(3) Individualismin pohjana on kuitenkin myös muunlaisia rakenteellisia muutoksia. Kolmas selitys, *uusien keskiluokkien esiinmarssi*, liittyy luokkajaon muutoksiin. Etualalla on ollut keskustelu keskiluokkaisista sosiaalipalveluammatteista ja keskiluokan erottautumisesta, distinktioista ja mausta (ks. Roos 1986, Bourdieu 1985). Ainakin tässä yhteydessä kiinnostavammalta tuntuu Markku Kivisen (1986) tapa määrittää uudet keskiluokat työn sisällöllisen itsenäisyyden eli työn autonomian perusteella ja edetä tästä makukysymyksiin. Työn autonomista lähtien uusia keskiluokkia luonnehtii pyrkimys oman elämän hallintaan myös palkkatyössä: pyrkimys yhdistyy individualismiin. Kollektiivisia, valtiollisia ratkaisuja pidetään vain perusturvan antajina, mutta selviytyminen ja eteneminen ovat omissa käsissä — tai pikemminkin päissä. Tämä ei merkitse suoranaista hyvinvointivaltion vastaisuutta, vaan sen painottamista eroja ylläpitävään, ansiosidonnaiseen suuntaan; silti aktiivisten laajentamissuunnitelmien sosiaalinen pohja kaventuu uusien keskiluokkien osuuden kasvaessa.

Jos lähdetään näistä perustavista muutoksista, myös distinktioilla eli uusien keskiluokkien erottautumispyrkimyksillä on merkityksensä. J. P. Roos (1986, 74) yhdistää ne kiintoisasti yksityis-

ten terveyspalvelujen suosioon. Tasa-arvoisuuden vaatimus julkisessa terveydenhoidossa, että jonnossa voi olla niin professoreita kuin pultsareita ja ainoa kriteeri on vuoro ja lääketieteellisesti määritely kiireellisyys, on keskiluokkien kannalta kaikkein vastenmielisintä. On paljon mukavampi saada määritellä itse oman tarpeen suuruus, rahalla tai tuttavuudella. Tässä huomataan selvä kytkentä mainitsemaani kehityksen hajautumiseen, julkisten ja yksityisten palvelujen rinnakkaisuuteen.

(4) Mutta heijastavatko nämä tendenssit joi-takin vielä yleisempiä rakennemuutoksia? Individualismia voi — neljänneksi — jäljittää arvoja ja moraalialueita koskevien *kulttuuristen syvärakenteiden muurroksesta*. Tämä jäljitys saattaa tosin olla likinäköistä, sillä juuri omaa aikaa on aina pidetty suurten murrosten aikana. Mutta puhuttakoon yleisemmin palkkatyön ja pääomasuhteen täydellistymisestä, tavaramuotoistumisen tuottamasta merkitysten katoamisesta, suurten linjojen katkoksista.

Olemmeko siis siirtymässä *postmoderniin tilaan*, kuten postkeskustelijat postuloivat? Täsmällinen vastaaminen on mahdotonta, haluaahan postmodernismi olla kaiken kiinteän ja yksiselitteisen yläpuolella (ks. Jameson 1986). Siinä mielessä siirtymää kyllä tuntuu tapahtuneen, että on luovuttu sellaisista suurista päämääristä kuin hyvinvointivaltiollinen projekti. Raymond Williams (1983) on eritellyt politiikkaa abstraktiona, joka ei enää kosketa ihmisiä. Kehityssuuntana olisi 'liikkuva yksityistyminen', joka viittaa kulutuksen ja perheen piiriin, mutta ei vetäytymiseen, vaan uudistumiseen ja liikkumiseen. Se on eräänlainen kuori, jonka suojassa olet sinä ja sukulaisesi, rakastajasi, ystäväsi, lapsesi — se kokonaisuus, joka on ainoa todella merkittävä sosiaalisen olemisen muoto. Jos tämä koetaan todelliseksi elämäksi, hyvinvointivaltiokin jää yleiseksi abstraktioksi.

Myös Jean-François Lyotardin postmodernismin tulkinnaassa on perää: tiedon ja tietotekniikan asema on murroksessa. Uuteen tietotekniikkaan kuuluu, että tieto voi muuttua operationaaliseksi vain mikäli yksittäiset tiedot ovat käännettävissä informaatiomääräksi, joiden yksikkönä on bitti. Tämä tiedon 'bittimuotoistuminen' vahvistaa sen arvomuotoisuutta ja ylikansallisten yhtiöiden valtaa suhteessa kansallisvaltioihin. Tästä

Lyotard (1985, 15) kiiruuttaa päättelemään, että tapahtuu hallinnon heikkeneminen, vähimmäisvaltion siirtyminen ja hyvinvointivaltion rappeutuminen. Mielestäni päätelmä on turhan suoraviivainen: muutos kyllä heikentää kansallisvaltion toimintamahdollisuuksia, mutta myös asettaa sille uusia vaatimuksia.

(5) Viidenneksi on viimein kysyttävä, onko asennemuutosten palauttaminen kuvattuihin rakennemuutoksiin politiikan ja toiminnan aliarvioimista. Missä määrin yksityisen ja julkisen rajanveto on *hegemonisen taistelun kysymys*? Tällaista taistelua käydään selvästikin. Kyse on vain siitä, että yksityisen ja julkisen rajaa vedetään tukeutumalla edellä kuvattuihin rakenteellisiin kehitystendensseihin, ei vain iskusanon ja propagandan voimalla.

Tätä rajanvetoa eriteltäessä olisi yksinkertaistavaa puhua vain porvarillisesta hegemoniasta. Pikemminkin voidaan nähdä erilaisia, tilanteen mukaan muuttuvia hegemonisia projekteja, jotka pyrkivät eri antagonismeja yhdistämällä luomaan uusia rintamalinjoja. Yhdistäminen koskee esimerkiksi vapauden käsitettä (ks. Laclau & Mouffe 1985, 149—194). Hyvinvointivaltion mukana vapauden käsite laajentui poliittisista taloudellisiin ja sosiaalisiin oikeuksiin. Nyt uusliberaali projekti asettaa tämän kyseenalaiseksi — sen mukaan vapaus on vapautta valtion pakkovallasta, yksilöllistä vapautta. Uusliberaalit konstruoivat hyvinvointivaltion yhtälöksi *tasa-arvo = identtisyys = totalitarismi* ja vastapainoksi antitotalitaristisen yhtälön *erot = epätasa-arvo = vapaus*. Reaktiolla on hegemoninen luonne, koska se pyrkii uuteen todellisuuden määrittelyyn, siirtämään ennen positiviteettiin sijoitettuja asioita negatiiviteettiin. Samalla se nojautuu toteutuneisiin rakenteellisiin muutoksiin, kuten liikkuvan yksityistymiseen ja uusien keskiluokkien rakastamiin distinktioihin (erojen korostus).

Rajanvedosta ja hegemonisesta taistelusta puhuminen tuo silti uuden painotuksen rakennemuutoksiin verrattuna. Sellaiset asenteet kuin individualismi eivät synny vain luonnonvaraisesti, vaan toiminnan, keskustelun ja todellisuuden määrittämisen kentässä.

5. Ongelmia ja mahdollisuuksia

Lopuksi kokoan näkökulmia yhteen. Olen pyr-

kinyt perustelemaan, että individualismi lujittuu mutta ristiriitaisesti ja monimuotoisesti ja että takana on erilaisten muutosten yhteennivoutuminen. Julkisen vallan toimien epäonnistuneiksi kokeminen, uusi taloudellinen tilanne, uusien keskiluokkien esiinmarssi, kulttuuristen syvärakenteiden murros ja hegemoniset projektit vaikuttavat kaikki yksityisen ja julkisen välisiä rajalinjoja muuttavasti ja hajottavasti. Siksi mielipidekyselyt saattavat osoittaa yleistä hyvinvointivaltion kannatusta samalla kun käytännössä tapahtuu yksityisen painotusta. Hyvinvointivaltion säilyttämisen ja yksityisyritteliäisyyden kannustamista esiintyykin rinnakkain (ks. Taylor-Gooby 1985). Englantilaisen hyvinvointivaltion suhteen tämä on johtanut päätelmään, että yhden näytämön ratkaisu, yhtenäinen strategia ei enää ole mahdollinen: vallitsee hyvinvoinnin sekatalous, jonka käsitteen Eräsaari (1985, 30) kääntää hyvinvoinnin sekamelskaksi. Yksityinen ja julkinen eivät kuitenkaan nivoudu kauniiksi kompromisiksi, vaan keskimäärä peittää alleen sietokyvyn puutetta, kapinaa ja alistumiseksi muuttunutta sietämistä.

Ongelmallista tilanteesta on, että individualismi helposti esiintyy egoismina: jokaisen on huolehdittava itse itsestään. Vahvimmat pärjäävät, heikoimmat putoavat oravanpyörästä. Mutta individualismi ei välttämättä merkitse kovaa itsekkyyttä, solidaarisuuden hylkäämistä, vaan paljolti myös uusia mahdollisuuksia. Modernin maailman kansalaisina olemme erilaisuudestamme kiinnipitäviä yksilöitä, ja on merkkejä myös muiden erilaisuuden ymmärtämisen lisääntymisestä. Tähän kytkeytyen viime aikoina on elvytetty visio rikkaan yksilöllisyyden kehittymisestä, yksilöiden kykyjen ja tarpeiden moninaisuudesta. Tästä visiosta keskusteltaessa on ehkä liikaa tukeuduttu vain yleiseen kapitalismiteoriaan: olen pyrkinyt osoittamaan viimeaikaisten, rinnakkaisten ja osin ristiriitaisten kehityskulkujen erittelyn tärkeyden.

LÄHTEET

- Alber, Jens: *Vom Armenhaus zum Wohlfahrtsstaat*. Frankfurt — New York 1982.
 Allardt, Erik: Shifting Sources of Discontent: The New Subjectivism. *Scandinavian Journal of Development Alternatives* 3 (1984): 2.

- Bourdieu, Pierre: *Sosiologian kysymyksiä*. Tampere 1985.
- Eräsaari, Risto: Sosiaalivaltio traditioiden ja modernismin välissä. *Sosiaalipolitiikka* 1984.
- Eräsaari, Risto: Hyvinvoinnin sekatalous. Teoksessa Timo Kyntäjä (toim.): *Talouden kahtiajako*. Jyväskylä 1985.
- Esping-Andersen, Gøsta: *Politics Against Markets*. Princeton 1985.
- Frey, Bruno & Pommerehne, Werner W.: The Hidden Economy: State and Prospects for Measurement. *The Review of Income and Wealth* 1984: 1.
- Glazer, Nathan: Towards a Self-service Society? *The Public Interest* Nr. 70, Winter 1983.
- Golding, Peter & Middleton, Sue: *Images of Welfare*. Oxford 1982.
- Goodin, Robert E.: Self-reliance versus the Welfare State. *Journal of Social Policy* 14 (1985): 1.
- Gross, Peter: Liebe, Mühe, Arbeit. Abschied von den Professionen. *Soziale Welt* 36 (1985): 1.
- Habermas, Jürgen: *Die neue Unübersichtlichkeit*. Frankfurt/M. 1985.
- Hernes, Gudmund: *Økonomisk organisering*. Bergen ym. 1985.
- Hernes, Helga Maria: Women and the Welfare State: The Transition from Private to Public Dependence. Teoksessa Harriet Holter (Ed.): *Patriarchy in a Welfare Society*. Oslo ym. 1984.
- Hirschman, Albert O.: *Shifting Involvements*. Princeton 1982.
- Huber, Joseph: Public Help and Self Help. *Futures, April* 1984.
- Iloniemi, Jaakko: Verokapina vaiko vapaussota? *Kanava* 1985: 7.
- Imray, Linda & Middleton, Audrey: Public and Private: Marking the Boundaries. Teoksessa Eva Gamarnikow et al. (Eds.): *The Public and the Private*. London 1983.
- Jameson, Fredric: Ideologische Positionen in der Postmodernismus-Debatte. *Das Argument* 155, Januar — Februar 1986.
- Karisto, Antti & Takala, Pentti: *Sosiaalivaltion kriisi?* Helsingin yliopiston Lahden koulutus- ja tutkimuskeskus, Helsinki 1985.
- Kivinen, Markku: *Työn autonomia ja luokkateoria — näkökulma uusiin keskiluokkiin*. Helsingin yliopisto, sosiologian lisensiaattityö 1986.
- Korpi, Walter: Välfärdspolitik och ekonomisk tillväxt: en jämförande studie av 18 OECD-länder. *Ekonomisk debatt* 13 (1985): 3.
- Kosonen, Pekka: Public Expenditure in the Nordic Nation-States — the Source of Prosperity or Crisis? Teoksessa Risto Alapuro et al. (Eds.): *Small States in Comparative Perspective*. Oslo 1985.
- Kosonen, Pekka: Hyvinvointivaltion kriisi — syyt ja seuraukset sekoittuvat? *Sosiologia* 23 (1986): 1.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal: *Hegemony and Socialist Strategy*. London 1985.
- Liotard, Jean-François: *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa*. Tampere 1985.
- Roos, J. P.: Sosiaalipolitiikka ja keskiluokka. *Sosiaalipolitiikka* 1985. Vammala 1986.
- Sipilä, Jorma: *Sosiaalipolitiikan tulevaisuus*. Helsinki 1985.
- Svallfors, Stefan: *Vem älskar välfärdsstaten?* University of Umeå, Research Reports from the Department of Sociology No 85, 1985.
- Taylor-Gooby, Peter: The Politics of Welfare: Public Attitudes and Behaviour. Teoksessa Rudolf Klein & Michael O'Higgins (Eds.): *The Future of Welfare*. Oxford 1985.
- Thurow, Lester C.: *The Zero-Sum Society*. New York 1981.
- Waerness, Kari: Caring as Women's Work in the Welfare State. Teoksessa Harriet Holter (Ed.): *Patriarchy in a Welfare Society*. Oslo ym. 1984.
- Williams, Raymond: Problems of the Coming Period. *New Left Review* 140, July—August 1983.
- Wärneryd, Karl-Erik: Skattebetalarnas psykologi. Teoksessa Torgny T. Segerstedt m.fl.: *Välfärdsstatens psykologi*. Göteborg 1983.